

RESSENYES

AUTORS DIVERSOS, *Catalunya Romànica, volum XXIV: el Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*. Presentació de Jesús Tarragona i Ximo Company. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1997; 617 p.

Finalment ha aparegut, a finals de 1997, el volum de la gairebé inacabable *Catalunya Romànica* dedicat, entre altres, a la comarca de la Segarra. Per als qui no hi estiguin familiaritzats, val a dir que *Catalunya Romànica* és una obra magna, una de les de més empenta i alhora major especialització temàtica (i, paradoxalment, també una de les més conflictives) de la Fundació Enciclopèdia Catalana, de la qual s'han anat publicant d'ençà l'any 1984 vint-i-quatre volums, de moment, fins al que ens ocupa (i sembla que en resten ja només tres de pendents). Un cop més, doncs, com en tants altres projectes editorials, hem hagut de veure com les nostres comarques quedaven a la cua no se sap si a l'hora de les prioritats o a la de les possibilitats. I una vegada més, no cal dir-ho, hem hagut de veure com el caràcter històric de la Segarra, per bé que explicat adequadament dins el text de l'obra, és desatès a l'hora de la seva planificació global (més endavant tornarem sobre aquest punt).

Una altra de les característiques que han marcat l'aparició de *Catalunya Romànica* al llarg de pràcticament una dècada i mitja ha estat el seu aparent desconcert, de vegades vinculat a la ja al·ludida conflictivitat interna, ja fos del grup editorial o de l'equip de redacció. És molt il·lustratiu, en aquest

sentit, l'ordre d'aparició dels volums: el primer a veure la llum fou el dedicat al Bages (volum XI), però el volum I, amb les presentacions presidencials de torn, una introducció general a l'estudi del romànic català i una descripció del fons romànic del MNAC, no va aparèixer fins el 1994, deu anys més tard, quan ja uns altres divuit volums teòricament posteriors eren als prestatges dels subscriptors. I no menys il·lustrativa (i s'agraeix) és l'explicació amb què l'actual director de l'obra, Antoni Pladevall, encapçala aquest volum I, tot narrant els vaivens del projecte i les seves necessàries reconduccions, que, per cert, han portat fins al cor de la coordinació científica de l'obra no res menys que dos professors de la secció d'història medieval de la Universitat de Lleida, els doctors Jordi Bolòs i Joan Busqueta. Tot això inclou un any d'aturada en la publicació dels volums, una multiplicació per 2,5 del període previst per a la seva aparició i encara, que no és poc, un canvi de direcció, el 1990, quan l'abandonà el veritable inspirador de l'obra, Jordi Vigué.

En aquest volum XXIV se segueix la tònica iniciada a partir sobretot del XIX d'agrupar diverses comarques en un mateix volum (al XXI n'hi arriba a haver cinc, com ara, en aquell cas les del tres del Camp de Tarragona, el Priorat i la Conca de Barberà), la qual cosa no deixa de ser un contrast, potser raonable, potser excessiu, amb els dos volums dedicats a Osona o el volum tot sencer a la Noguera, entre altres. Val a dir que ja el volum XIII, aparegut el 1987, oferia el poc defensable criteri de reunir el Solsonès i la Vall d'Aran, i que, després de vint volums tots seguits

dedicats a monografies comarcals (del II al XXI), entre aquest darrer i el que ens ocupa han aparegut dos volums, el XXII i el XXIII (ja "antics": de 1986 i 1988 respectivament), destinats a catàlegs museístics diversos, la qual cosa exagera encara més l'aparença de *cua* o volum final (per no dir secundari) d'aquest que ara es dedica a cinc de les anomenades *comarques de Ponent* (car, com ja ha estat dit, la Noguera té volum propi, i evidentment també els Pallars, la Ribagorça i, conjuntament, l'Alt Urgell i Andorra). A més a més, però, aquest volum XXIV té una particularitat afegida que fins i tot en facilita la crítica en termes de plantejament editorial: està dividit en dues meitats. No té, doncs, un estudi introductor global i cinc parts dedicades a cadascuna de les comarques que inclou, sinó que, com si realment fos tan sols l'enquadrernació conjunta d'allò que haurien hagut de ser almenys dos volums, el seu gruix de més de sis-cents pàgines sembla la mera juxtaposició de dues parts gairebé iguals, la primera dedicada al Segrià, les Garrigues i el Pla d'Urgell (pàgs. 17-289), i la segona a l'Urgell i la Segarra (pàgs. 291-617), cadascuna amb les seves portadetes, els seus mapes i les seves bibliografies independents. Ben bé com si fossin dos dels diversos volums pluricomarcals que preveia el pla de l'obra.

En definitiva, és efectivament una qüestió de planificació i d'estratègia, però en el fons també, no ens enganyem, és una qüestió de perspectiva, de mentalitat (com veuen Catalunya els qui projecten obres d'aquesta envergadura?), tal volta de sensibilitats. Car és a partir d'aquestes sensibilitats i d'una

òptica (una mentalitat?) menys centrada en la Catalunya Vella que, sense cap problema, s'hagués pogut planificar l'obra d'una altra manera; n'estic convençut. Hom dirà que hi ha comarques amb més extensió que altres, i comarques amb més nuclis, o amb més esglésies, o amb més castells (sempre del període romànic, és clar), que seria com dir comarques amb més història i amb més valors artístics unes que altres. És possible que sigui així. I, no menys, és discutible. Sobretot tenint en compte que, tal com declara l'actual director de l'obra a la introducció (volum I, pàg. 17), el seu abast cronològic se situa entre l'any 1000 i el 1300. No es podria argumentar, doncs, que es tracta d'un projecte centrat, posem per cas, en la Catalunya de l'any 988 (car en aquest cas sí que caldria centrar-se pràcticament en l'anomenada Catalunya Vella), sinó que no hi ha raons de pes per menystenir territoris com la Segarra i l'Urgell els nuclis dels quals solen tenir dates fundacionals (o primeres aparicions documentals) com 1026, 1031, 1040, 1045, 1054, 1063, 1075... —ni tampoc les comarques de la plena Catalunya Nova (Segrià, Garrigues, terres de l'Ebre), que fet i fet van ser incorporades a l'organització política protocatalana abans de l'any 1150. Per dir-ho gràficament: tothom, en aquest país, amb comptadíssimes excepcions, té les arrels locals de ben abans de l'esmentat any 1300. Una altra qüestió, absolutament diferent, fóra discutir si els mateixos implicats hi hem fet prou; és a dir, si els segarrencs, per exemple, i malgrat les crucials realitzacions d'un Agustí Duran i Sanpere (estudis, arxiu, museu, llibre), hem tingut i tenim prou

cura del nostre propi patrimoni —especialment l'arquitectònic— o si, per contra, la primera gran llacuna, imperdonable, s'ha d'imputar als nostres successius dirigents (i als propietaris) abans que als directors (i menys els redactors) d'una *Catalunya Romànica*, per bé que —no ho oblidem— el caràcter d'aquesta obra havia de no només reunir allò que estigués inventariat i estudiat, sinó justament avançar en aquestes tasques sobretot en aquelles contrades en què l'estat de les investigacions precedents no fos l'òptim. Això, que ha estat realitzat en alguns volums fins a l'excel·lència, no es pot dir, com veurem, de totes les nostres comarques en el mateix grau.

Car és altament discutible —deixeu-me que escombri cap a casa— que sigui escàs el nombre (quantitatiu) o el valor (qualitatiu) dels vestigis altomedievals en una comarca com la Segarra, farcida de petits nuclis, la majoria d'origen defensiu i datables, com hem dit, a la línia de frontera del segle XI. De fet, no cal sinó consultar precisament aquest volum de la *Catalunya Romànica* per fer-se'n una bona idea. I amb aquesta aparent contradicció (heus aquí una paradoxa) arribem al punt clau d'aquest comentari crític sobre el pla de l'obra: no és que una comarca com la nostra tingui objectivament menys matèria possible d'estudi que altres a les quals es dedica un volum sencer o almenys mig volum, ni és tampoc el cas que intrínsecament s'ho mereixi menys (què voldria dir, això?), sinó que el seu tractament final (fet i fet, unes dues-centes pàgines) és fruit directe d'una decisió prèvia, que cal situar en el pla tant de les projeccions editorials com

de les mentalitats subjacents. Dit més directament: algú, algun dia, va decidir que amb això ja n'hi havia prou, i menys encara, per exemple, per a l'Urgell, que, malgrat incloure joies com Vallbona de les Monges o les esglésies de Verdú, Agramunt o Vilagrassa (o les ruïnes del monestir de Vallsanta, a les quals es dedica l'adjectiu *importants* però no pas un estudi com caldria) s'enllesteix amb poc més de cent pàgines (i el Segrià, Seu Vella inclosa, n'ocupa tot just cent-cinquanta, però no parlem de les vint pàgines de les Garrigues o les cinc —sí: cinc— del Pla d'Urgell...). I bé: és a partir de decisions d'aquesta mena, i no a la inversa, que els redactors després han hagut d'ajustar l'extensió de les seves explicacions i limitar el nombre de les monografies, cosa que sembla que en el cas d'altres comarques, sortosament, no es va haver de fer amb el mateix rigor.

Exemplifiquem-ho i serà encara més patent. Per a cada comarca hi ha, en aquesta obra, tres parts bàsiques que prenen la forma d'inventari: una relació de *castells i edificacions militars* (pàgs. 308-321 per a la Segarra; pàgs. 346-352 per a l'Urgell), una altra d'*esglésies* (pàgs. 332-341 i 358-362 respectivament), paral·leles i sempre referides a edificis *anterioris al 1300*, on se n'exposen les dades històriques i artístiques bàsiques, i un tercer apartat, final, destinat a *Estudis monogràfics*, on es tracten de forma més àmplia i sistemàtica (i amb més il·lustracions) els principals vestigis d'una o altra mena referenciats en els apartats anteriors (i encara d'altres, per exemple jaciments arqueològics, necròpolis, torres, etc.). Cal dir que aquestes monografies, sempre

agrupades per municipis, esdevenen la part principal de tots els volums de *Catalunya Romànica* (solen ocupar-hi ben bé un 80% de l'espai) i que els elements que hi són tractats apareixen en els inventaris anteriors sense cap més mot que una simple remissió ("vegeu-ne l'estudi monogràfic"). Doncs bé, la clau, al nostre entendre, pel que fa a la possible i potser necessària ampliació de l'obra en el cas d'algunes comarques, es troba no tant en els castells o les esglésies estudiats monogràficament en el tercer apartat, sinó justament en diversos dels que apareixen només en el primer o el segon, als quals se sol dedicar no més de dos breus paràgrafs de text encolumnat i no cap il·lustració ni indicació referencial (és el cas abans esmentat de les ruïnes de Vallsanta: pàg. 359). És per aquesta banda, per tant, que naturalment hom podria haver dedicat a aquestes comarques *menors* no direm necessàriament el gruix, però sí l'esforç, la projecció d'imatge que es dedica a altres més afortunades en la decisió dels qui decideixen. Només calia, per tornar-ho a exemplificar amb la Segarra, voler dedicar un estudi monogràfic d'una pàgina i una fotografia, i no només una columna de text concís (pàg. 313) a la singular vila closa del Mas de Bondia, o a Briançó, o al(s) castell(s) d'Oluja (les Oluges), o al de les Pallargues, o a tants altres (no ens en falten pas!) nuclis, castells, torres, esglésies..., per traduir l'atenció dedicada a una comarca com aquesta en mig volum, si més no. Només calia, efectivament, haver-ho decidit.

Deixem-ho aquí. Anotem-hi només, encara, pel que fa al tractament de la Segarra en el conjunt de l'obra, que,

com en tantes altres publicacions d'avui, és gairebé total l'oblit de les dimensions reals d'aquesta comarca en termes històrics i populars (tan sols unes pinzellades referencials a les respectives introduccions geogràfiques) i que, per tant, si hom vol tenir una informació compacta d'allò que fou la Segarra abans de les actuals divisions administratives que han pres el nom de *comarca*, o semblantment si hom vol tenir un panorama de conjunt d'allò que fou l'expansió del comtat de Manresa i del bisbat de Vic (o del d'Urgell, al nord) precisament en els temps en què se situa la producció dels elements arquitectònics i artístics *romànics*, ha de disposar d'un taulell ben gran, ja que li caldrà tenir oberts alhora diversos volums de *Catalunya Romànica*: a més del XXIV on hi ha la Segarra i l'Urgell (i les Garrigues), resulten imprescindibles el XIX (amb l'Anoia) i el XXI (amb la Conca de Barberà), atès que, com és sabut, són aquestes demarcacions les que inclouen les comarques (secularment segarrenques) de Calaf i Santa Coloma de Queralt, i no farà tort de tenir a mà també el volum XIII (Solsonès), ja que és en aquest que hi ha no solament el terme (solsonès efectivament, per bé que de transició vers la Segarra) de Pinós (la Molsosa és encara tractada amb l'Anoia) sinó curiosament també l'antic terme de Llaenera, agregat a Torà des de 1968.

Però centrem-nos finalment en el volum XXIV i, en especial, en allò que afecta al romànic segarrenc. Entengui's que el que amb un to més aviat crític he exposat fins ara es refereix al disseny global de l'obra (proporcions entre comarques i volums, no tractament com a

tal de les comarques històriques, etc.), però que això ben poc té a veure amb la vàlua que per si mateixos assoleixen els capítols preparats sobre una sèrie de municipis per l'equip de redactors. Amb aquest benentès, doncs, hem d'encarar-nos a aquell parell de centenars de pàgines que hom dedica a la Segarra, tot i que prèviament bé caldrà que fem també un breu comentari sobre aquest volum XXIV en conjunt.

Com ja ha estat dit, es tracta en realitat de dos volums reunits en un, i això ja es fa patent només d'obrir el llibre, quan (pàg. 9) la usual i obligada (i útil, i extensa) llista d'autors i col·laboradors (de textos, fotografies, planimetria, dibuixos i cartografia) es duplica, i en trobem una referida a Segrià, Garrigues i Pla d'Urgell, i una altra a Segarra i Urgell. Val a dir, pel que fa a la que més directament ens afecta, que s'hi troben com a mínim tres menes de col·laboradors: els habituals a tots o la major part dels volums de *Catalunya Romànica*, és a dir, membres del seu equip o col·laboradors més o menys fixos (com Joan-Albert Adell o el mateix Jordi Bolòs); membres de departaments universitaris o altres centres d'estudis (Núria Rafel, Francesca Español, Flocel Sabaté...); i els més especialment coneguts d'una realitat local o comarcal, que varien de volum a volum, com els ben coneguts entre nosaltres Ramon Boleda, Joan Duch, Antoni Bach, Pere Verdés, Jordi Oliva, Lluís Pons, Gener Gonzalvo, Jaume Espinagosa o Francesc-Xavier Rivera, entre altres que em sap greu no esmentar. Sí que caldria deixar constància, nogensmenys, de la presència en aquesta llarga nòmina de col·laboradors de tres historiadors cer-

verins (per bé que no s'ocupin estrictament de qüestions locals) com són els arqueòlegs Joan-Baptista López Melcior i Maria Pilar López Sans i el medievalista Max Turull. Un cop superades les convencions inicials, trobem una altra convenció obligada dels volums d'aquesta obra, que és la presentació a càrrec d'alguna persona representativa de les comarques estudiades; en aquest cas són dos, també, els autors de la presentació, per bé que, contra el que podria pensar-se, no és pas cadascun representant d'una de les dues parts del volum, sinó que tots dos, el religiós Jesús Tarragona i el professor universitari Ximo Company, ho fan en qualitat de "delegats del Patrimoni Cultural del Bisbat de Lleida", com consta literalment a la signatura (pàg. 15): un càrrec, si més no, ben poc representatiu, per raons òbvies, de gran part dels territoris inclosos en aquest volum, entre els quals tota la Segarra, que, com és sabut, pertany o bé al bisbat de Solsona o bé al d'Urgell... I efectivament esdevé en principi una presentació escrita des de l'òptica del bisbat de Lleida d'avui, ja que no s'hi estalvien les referències als seus conflictes territorials (mal resolts) i museístics (per resoldre encara, i aquí hi ha la nota reivindicativa major del llibre, que certament no hi fa cap nosa) principalment amb Aragó; però al capdavall, un cop dit el que s'ha de dir sobre els problemes de Lleida, la presentació es reconverteix en una veritable presentació, equànime i agraïda, de totes i cadascuna de les comarques del volum, resumint-ne alguns trets històrics bàsics i ponderant-ne els valors artístics més destacables, de manera que es pot ben

bé dir que aquest text de tot just tres pàgines és, a banda de la coberta i la portada, l'únic element veritablement comú del volum, és a dir, referit a les seves dues parts (o cinc comarques) en forma d'integració. Pel que fa a la Segarra estricta, Tarragona i Company en destaquen per damunt dels altres (la tria, singular, té un cert interès) tres elements: la rotonda ("insòlita i reeixida") de Sant Pere el Gros, l'església de Santa Maria de l'Aguda i, en-tre els edificis militars, la torre cilíndrica de l'Ametlla.

Un altre text, després de la presentació, sembla referit al conjunt del volum, ja que l'hi trobem tot seguidament (em refereixo al capítol "El marc geogràfic", de Montserrat Jardí, pàgs. 17-19), però ben mirat resulta ser un error –un simple error de compaginació–, ja que s'hi tracta exclusivament el marc geogràfic del Segrià, les Garrigues i el Pla d'Urgell, la portadeta amb el nom de les quals (com el mapa típic) apareix just després, seguida del capítol sempre paral·lel "El marc històric" (també d'aquestes tres comarques, és a dir, de la primera part del volum). Però si algun lector resta encara en el dubte, li'l desfà la presència, en el seu lloc correcte (pàgs. 295-296), d'un altre "Marc geogràfic" (de la mateixa autora) dedicat a les comarques de la segona part (Segarra i Urgell) i efectivament col·locat després de la corresponent portadeta i de l'obligat mapa. Mapa, per cert, el de la pàgina 293, que és molt clar i informatiu (per exemple, situa indrets d'identitat no sempre prou reconeguda, com Mirambell, Meliό i Puig-arner), però que conté algun petit error ("l'Atmetlla" amb una lletra de més, o la volatilització d'alguna carretera local força

útil) i, sobretot, algun aspecte contradictori: em refereixo a la presència en el mapa (que semblava ser només de nuclis de poblament) d'algun lloc que difícilment convindriem d'incloure en aquesta categoria (Gilibert, Mas Trilla...) i en canvi l'absència de poblacions o entitats de notable presència històrica com Queràs, Tudela, Timor, Santa Fe de Montfred o Suró. És clar que la qüestió de la dimensió dels nuclis habitats, amb l'etern problema de la frontera entre llogarret i masia, no es podrà mai resoldre a gust de tothom, però al cap dels anys un no pot menys que sobtar-se en trobar determinats buits en un mapa precisament tan complet com el que ens ocupa.

Després, doncs, d'un succinte "Marc geogràfic" sobre la Segarra i l'Urgell (correcte, escuet, on sorprèn només l'ús de noms no oficials de municipis, sempre en el cas d'agregacions més o menys recents: hi diu encara "Sant Antolí i Vilanova" per *Ribera d'Ondara*, "les Pallargues" per *Plans de Sió* i "Torrefeta" per *Torrefeta i Flore-jacs* –sortosament ja ha passat a millor vida l'híbrid **Torreflor*), arribem a l'important capítol sobre "El marc històric", dividit ara sí en dues parts, que tracten separadament la Segarra i l'Urgell, i seguides cadascuna d'una breu bibliografia pròpia (tanmateix hi ha una bibliografia major, conjunta, al final de la part i del volum: pàgs. 599-606, on poques són les referències que hom hi troba a faltar). L'estudi històric sobre la Segarra, que, amb la interrupció d'altres quadres i gràfics, ocupa de la pàg. 297 a la pàg. 341, és obra de tres autors, que signen cadascun la seva part: Joan-Baptista

López Melción (èpoques premedievales: antecedents), Albert Benet i Clarà (etapes de conquesta i repoblació; anoto que l'*Urson* de la pàg. 306 és òbviament Ossó de Sió) i Flocel Sabaté i Curull, que, més amplament, s'ocupa de l'organització territorial, eclesiàstica i militar d'aquestes contrades en un estudi de conjunt que, malgrat la seva relativa brevetat, esdevé una brillant síntesi expositiva entre allò que diversos autors havien anat indicant i allò que els darrers avenços historiogràfics (inclosa la mateixa *Catalunya Romànica*) han posat de relleu, i que permet a la fi disposar d'una visió de conjunt de com era allò que avui en diuen Segarra en els temps en què tot just aquestes terres, sota senyorijs diferents, s'anaven incorporant a una Catalunya en progrés i hi anaven trobant les seves pròpies fórmules organitzatives.

Un cop fixats els marcs geogràfic i històric de les dues comarques, trobem el capítol en què s'estudien globalment els principals aspectes de l'art romànic d'aquesta banda del país (pàgs. 365-372). Val a dir que és un apartat molt més breu del que es podia pressuposar (perquè de fet el gruix dels esforços dels historiadors de l'art es reserva per a les monografies ulteriors), que no és il·lustrat en absolut, i que ni tan sols no hi ha un mateix criteri a l'hora de reunir o no les dues comarques d'aquesta part del volum: si Jordi Bolòs tracta per separat la Segarra i l'Urgell pel que fa a "L'arquitectura civil i militar i l'arqueologia", Joan-Albert Adell fa un sol capítol de "L'arquitectura religiosa", i a continuació una mateixa autora, Celi-na Llaràs, separa les dues comarques per parlar de "L'escultura monumental"

però les reuneix (sens dubte a causa de l'extrema brevetat dels seus paràgrafs) quan es tracta de "La talla" i "Altres mostres d'art". En algun punt, aquests apartats sobre art semblen la prefiguració (com una presentació, gairebé) dels més destacats dels elements romànics que anirem trobant després dins de les monografies, però hi destaca també un esforç d'interpretació global, amb escassants referències a tipologies, escoles i etapes artístiques, sense oblidar (sobretot Jordi Bolòs) el molt estret lligam d'aquestes manifestacions amb el seu context històric i social. No hi falta l'apuntament de línies d'investigació futures, i, tot plegat, fa la impressió que som davant d'un nucli d'informació extraordinàriament comprimida, i que del seu aprofitament n'han de beure nombrosos estudis i ben diverses disciplines.

I així s'arriba finalment a l'extens a-partat que, com en tots els volums, es dedica a "Estudis monogràfics". Ja s'ha explicat abans, i no caldrà insistir-hi, que també ara trobem per separat cada comarca (a la Segarra correspon de la pàg. 373 i a la 488), i que en aquest macrocapítol es tracten, organitzats per municipis, diversos dels elements (esglésies, castells o altres) que prèviament han estat inclosos en unes llistes més completes, dins de les quals les edificacions considerades menys importants rebien ja un ràpid tractament, mentre que aquestes altres, elevades a la qualitat de *monografies*, hi eren seguides d'una simple remissió. Aquest és potser el moment de comentar la impressió de dispersió que tot plegat provoca, i que sembla inherent al caràcter de *Catalunya Romànica*: d'una

banda hi ha informacions repartides o potser repetides en més d'un apartat de l'obra, i d'altra banda (heus aquí una altra paradoxa) hi ha informacions compactes, capítols sencers, migpartits per tot d'altres elements col·laterals, o potser molt importants, però sense una col·locació precisa dins del volum. Per exemple, el ja comentat capítol de Flocel Sabaté sobre "L'organització territorial i jurisdiccional" (pàgs. 306-341; tercera part del "Marc històric" sobre la Segarra), no ocupa ni de bon tros les trenta-cinc pàgines que una senzilla resta fa pensar, ja que entremig trobem també, a banda de nombroses il·lustracions (inclosos importants mapes) i de cinc requadres (per exemple la transcripció i la traducció de l'acta de consagració de Santa Maria de Guissona, de l'any 1098: pàgs. 328-329), dos apartats tan fonamentals com les ja també esmentades llistes (per separat) d'esglésies i de castells i edificacions militars anteriors a l'any 1300. De manera que, com dèiem, d'una banda el text del professor Sabaté és bruscamment i llargament interromput al mig d'una frase (un sintagma com "a diferència .../... del delme" té no res menys que catorze pàgines entremig), i d'altra banda, si hom vol saber totes les referències que es fa a una edificació concreta, segurament haurà de buscar en tres, quatre o cinc indrets diferents del mateix volum.

Pel que fa a aqueixos "Estudis monogràfics", és de justícia destacar la seva magnífica presència editorial (títols grans, bona correcció, moltes fotografies a tot color, reproducció excel·lent, sovint plànols de poblacions i plantes d'edificis...), que no desmereix en abso-

lut l'esforç dels investigadors i redactors, molts i diversos (en cada cas hi ha llurs inicials signant cada article o cada part d'article), que s'ocupen principalment, en subapartats ben diferenciats dins de cada obra estudiada, de les dades històriques que hi tenen relació, de la seva situació i estat actuals, i de les seves característiques arquitectòniques o escultòriques. No és probablement el moment, després de tots els comentaris anteriors, ni sóc, ben cert, la persona més indicada per entrar ara en una anàlisi de detall de la densíssima col·lecció de dades historicoartístiques que hom troba en aquestes monografies, ni seria tampoc escaient, per excés, de fer una relació completa de tots i cadascun dels elements romànics que en són l'objecte. Em limitaré, per tant, a anotar algun comentari dispers i, si de cas, a repassar amb un bri de completesa tan sols allò que es refereix a la ciutat de Cervera. Comencem per aquí. De la capital de la Segarra han estat mereixedors d'un estudi monogràfic sis elements de natura diversa: el conjunt de la ciutat medieval, el castell, l'església de Santa Maria, la de Sant Joan, Sant Pere el Gros i, finalment, el fons d'art romànic del museu Duran i Sanpere; a més, tenen també monografia, dins del mateix terme municipal, les esglésies de Sant Miquel de la Prenyanosa, Santa Maria de Malgrat, Sant Pere de la Cardosa i Sant Miquel de Tudela, i els castells i vilatges de Tudela i de Castellnou d'Oluja. Ja es veu, per tant, fins a quin punt es combina un tractament sistemàtic i brillant de determinades edificacions amb una si més no curiosa (i per a nosaltres lamentable) absència d'altres, com per exemple l'antic

convent de Sant Francesc o l'avui ruïnosa església de Santa Magdalena, veritables punts negres (entre altres) del nostre patrimoni arquitectònic, i que tal volta una breu monografia a la *Catalunya Romànica* hagués pogut ajudar a reivindicar i, sens dubte, a conèixer. Pel que fa als elements tractats, val a dir que pel que fa a la ciutat (en el seu moment, vila) de Cervera la necessària concisió de l'obra no permet anar gaire més enllà del que diversos estudis anteriors havien anat posant de relleu a propòsit de la seva estructura i creixement medievals (ho acompanya, pàg. 386, un bon plànol); pel que fa al castell, és una bona oportunitat per resumir-ne les dades històriques i per posar al dia el seu coneixement tot incorporant-hi (fotografies incloses) els resultats de l'excavació d'urgència de l'any 1991 (quan semblava que s'hi volia fer el Consell Comarcal...); pel que fa a Santa Maria, lògicament, l'atenció se centra en la portada romànica descoberta a l'actual plaça del Fossar (ja que el conjunt del temple és essencialment gòtic); pel que fa a Sant Joan, de la comanda dels hospitalers, és d'agrair la planta de l'església dibuixada per Enric Solsona; i pel que fa a Sant Pere el Gros (que reiteradament és nomenat, no se sap per què, "Sant Pere Gros" –per bé que el nom complet correcte apareixia ja al volum I de l'obra, pàg. 48), del qual s'acompanya també el dibuix de la planta i tres excel·lents fotografies a color, dues de les quals interiors, certament s'hi troba a faltar més de detall i d'extensió, si més no per atendre el seu caràcter de joia singular que, com hem vist, li atorguen els mateixos presentadors del volum. Final-

ment, el repàs al fons romànic del nostre malaguanyat museu, que ocupa un total de tres pàgines, es limita a fer un catàleg de peces (bàsicament capitells i altres fragments arquitectònics esculpits) a partir sobretot de la descripció que en feu el mateix Sr. Duran l'any 1962, tot acompanyant-ho de reproduccions fotogràfiques. És difícil d'evitar la recança de contemplar com una obra recent exposa als especialistes de tot el país, i al públic lector en general, unes obres que la descurança de les autoritats municipals i la desídia de les de més enllà obliguen a romandre tancades, lluny de l'exposició que mereixen i amb què fou concebuda la seva participació en un projecte museogràfic que avui es troba senzillament dilapidat.

Per acabar, voldria destacar un aspecte d'aquest volum de *Catalunya Romànica* dedicat (en part) a la Segarra, i que probablement no centrarà l'atenció d'altres lectors més legítimament preocupats per les qüestions estrictament artístiques: em refereixo a la seva capacitat (aparentment senzilla, però fruit de molts d'esforços de diversos especialistes) per posar de relleu l'existència d'antics llocs, probables nuclis de poblament o si més no edificacions defensives amb no menys història que algunes de les que ens són més conegudes, a partir de la troballa i l'estudi dels seus vestigis (de vegades mers enderrocs), cosa que particularment m'ha permès ampliar la nòmina de *llocs segarrencs* susceptibles, posem pel cas, d'un estudi toponímic –que naturalment no faré ara. És el cas del vilatge de Montconill, al terme de Biosca (pàgs. 382-383) o de la torre de Ferragut, a Estaràs (pàg. 406), entre altres de més

discutibles (si més no pel que fa al nom), com el vilatge de Caplloc, als Plans de Sió, que malgrat el seu suggerent topònim (avui "menor") podria correspondre a un antic lloc de *Claret* que alguns documents medievals esmenten. Més misteriós, per exemple, és la fortificació i vilatge de Puig Castellar (o fóra *Puigcastellar?*), al municipi de Biosca (pàg. 377-378). En altres casos, més que no descobriments, podem considerar ampliacions informatives –i valorar-les com a extraordinàriament interessants– les monografies sobre llocs tan mancats d'estudis com Montpaó (pàg. 450-451), Mallabecs (pàgs. 484-485), Tudela (pàgs. 398-399) o Coscollosa (pàgs. 485-486).

Sens dubte, per tant, a partir d'ara qualsevol nou estudi o simple aproximació a la Segarra, i molt especialment al seu passat altomedieval, haurà de tenir molt i molt present aquest volum XXIV de *Catalunya Romànica*, en el qual trobem tant excel·lents resums de coneixements previs com importants avenços (ampliacions i obertures) en camps diversos, com són la història (en els seus aspectes territorial, jurídic, social, militar i religiós), l'art (òbviament amb el romànic com a centre), la geografia històrica, la diplomàtica, la cartografia i fins i tot l'onomàstica. No és poc. Confiem que, efectivament, tal com és desig dels seus mateixos responsables, *Catalunya Romànica* esdevingui no només –que ja ho és– una referència inexcusable, sinó un estímul i una guia –car sovint és una veritable font d'idees– per a investigacions futures.

ALBERT TURULL RUBINAT

MIRÓ BALDRICH, RAMON, *La processó de Corpus i els entremesos. Cervera, segles XIV-XIX*. Barcelona, Curial, Ed.Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998; 258 p.*

Les presents notes prologals volen fer constància d'una publicació important i singular: important pel material que conté i els judicis prudents i documentals amb què el seu autor, Ramon Miró i Baldrich, ens la presenta i la posa a la nostra consideració, i singular per la naturalesa mateixa dels continguts i pel seu acotament en un lloc donat i durant un llarg període, ultra la precisió en l'enfocament i la justificació sòlida i fonamentada.

La meva coneixença amb Ramon Miró és ja antiga i la bona amistat cordial i respectuosa. L'havia tingut d'alumne a la Universitat Autònoma de Barcelona des del curs 1974-1975. Fou, però en els cursos de doctorat quan ens vam conèixer d'una manera més personal. Durant un curs de doctorat en què jo impartia història del teatre català antic, em satisféu tot seguit l'interès que ell posava en la temàtica, les constants interrogacions que feia sobre la matèria i el seu deler de puntualització davant els problemes que anaven sorgint. Fa uns quinze anys, de tot això, però la relació personal i epistolar no s'ha interromput mai. Un dia, acabada la classe, li vaig preguntar les causes del seu interès, que anaven més enllà d'una assis-

* Reproduïm, amb autorització, el pròleg del professor Josep Romeu a *La processó de Corpus i els entremesos. Cervera, segles XIV-XIX*.

tència simplement atenta a unes lliçons molt especialitzades, i em respongué que pensava dedicar-se en profunditat al material teatral i parateatral conservat als arxius de Cervera. Dos anys més tard, el 1984, aparegué la Passió dramàtica del segle XVI publicada de nou, i en parlar-ne, em digué que llavors el seu interès se centrava en tot el material cerveri marginal d'aquesta obra possible d'ésser plenament documental i estudiat. Aquelles lliçons, doncs, són en l'origen de la seva extensa tesi doctoral, que vaig tenir el goig de poder dirigir i que fou presentada a l'esmentada Universitat el 1992, sota el títol *Activitat teatral a Cervera des del segle XV fins a mitjans de segle XIX*, amb una copiosíssima i exhaustiva documentació, que ocupava tot el segon dels dos volums de què constava l'obra presentada. Ramon Miró es basa prioritàriament i essencialment en el document i no emet cap judici que no estigui confirmat i avalat per ell, amb un rigor positivista sòlid que no li impedeix, això no obstant, interpretar els fets que se'n dedueixen, al mateix temps que recorre a testimoniatges diversos, coneguts i estudiats per ell amb tóta solvència, per deduir conseqüències, i fa avaluacions de tota mena referents al material estudiat.

La tesi, molt extensa, com ja he dit, completada per una documentació que ho és tant o més, oferia dificultats notables per a la seva publicació en els canals de difusió habituals, i l'autor ha anat donat a conèixer monogràficament aspectes puntuals d'ella en revistes i homenatges, fins a l'avinientesa de poder oferir-ne una part important i cohesionada sota el tema de la processó de

Corpus a Cervera i la seva floració i importància durant els segles XIV, XV i una part del XVI, amb la documentació corresponent minuciosa i abundosa. Es tracta, doncs, del llibre que tenim a les mans i que ens fa enyorar tot allò que l'autor sap i ha descobert, però que les limitacions editorials han hagut de sacrificar per a la nostra recança. Esperem que la resta de la tesi d'una manera o altra tingui ocasió de veure la llum. Aquest és el problema de moltes tesis d'importància, condemnades a la seva condició primera de material escolar i burocràtic.

La localització de l'estudi és a Cervera, com ja queda dit, i la seva justificació són els documents de la població, al marge de comparances i coteigs amb materials de poblacions properes i, sovint, ben allunyades. Aquesta ubicació de base converteix el treball en una de les aportacions més sòlides de les referides a centres religiosos d'anomenada i segueix una tradició rica als Països Catalans des del temps força allunyats de Jaume Villanueva, en la qual la circumscripció a una localitat rica en documents permet refer-ne la història cultural i la cultura amb precisió i fidelitat. I mostrar-ne, a més, les circumstàncies específiques tant com les generals dels nostres Països. S'ha fet amb Barcelona, Vic, Girona, Tarragona, Lleida, València i la Ciutat de Mallorca, per exemple, resten encara centres no tan rellevants però que estendrien la riquesa documental i la idiosincràsia pròpia de cadascun. Abans he parlat de la singularitat de l'estudi referint-me precisament a l'escorcoll i la recerca en una població concreta i limitada en ella mateixa. Cal-

dria caminar en aquesta direcció. El treball de Miró ens hi invita.

La temàtica i l'abast cronològic resten prou ben definits en el títol mateix del llibre: *La processó de Corpus i els entremesos. Cervera, segles XIV-XIX, així com hi queden prou bé també en la introducció de l'autor.*

El contingut és divers i unificat alhora en girar sobre un punt únic i constant, es a dir, la processó de Corpus en un punt precís geogràficament i notable, i els entremesos teatrals que ha generat i la seva naturalesa i funcions. L'autor ens parla de la festa i la processó de Corpus Christi i la seva institucionalització a Roma i més tard difosa arreu de l'orbe cristià d'Occident en general i als Països Catalans en particular, precisant les dates històriques troncales, d'una manera especial en els nostres Països i destacant sempre la processó de la resta festiva de la manifestació eucarística.

Estudia tot seguit la processó a Cervera, des de 1337, en què s'hi constituí, i durant els segles XIV, XV i mitjan XVI, amb precisions sobre l'adequació de l'espai i el temps festiu, és a dir, on i quan, i la participació obligada i massiva a la processó. S'estén després, amb economia expositiva, donada la relativa parquedat de continguts i activitats, a l'evolució posterior, des del barroc i amb la concepció de cada moment històric, progressivament empoïbit i repetitiu.

Dedica força espai a parlar-nos de tres manifestacions rellevants de la festivitat i la processó de Corpus: les crides del Consell convocant la població a la processó, les ordinacions que l'han de regir i els entremesos, a través

d'unes pàgines de contingut ric, molt ben documentat i de la màxima precisió. De les primers estudia l'autoria, els continguts i la divulgació o propagació pública. De les segones, també l'autoria, en general desconeguda, les seccions i el recorregut obligat de la processó per la vila. I es deté, en una exposició detallada, puntual i complexa, en la naturalesa, funció, temàtica, construcció i aspectes diversos dels entremesos, tant els realment teatrals com els parateatrals, que hi són en minoria, en unes pàgines sòbries, clares, erudites i acompanyades de referents a d'altres poblacions i als documents consultats, nombrosos i exhaustius, que constitueixen segurament la part més interessant i més atractiva del llibre que comenten a grans trets.

L'aportació de les corporacions cerverines a la processó constitueix un altre capítol, també extens i, com sempre, d'una extraordinària precisió documental, fins a tal punt que Miró no afirma res que no estigui sostingut pels documents i, quan proposa una afirmació sense el sosteniment documental, ho fa amb prudència i raonant en profunditat. Aquí ens parla de les confraries de Cervera en llur relació a la sagrada desfilada, sobretot pel que fa als entremesos. La més activa d'aquestes confraries fou l'anomenada del Sant Esperit, dins les seves limitacions. Ens hi descriu el procés de l'evolució econòmica dels entremesos a càrrec de la confraria i analitza seguidament els entremesos que, en anys diferents, la confraria del sant Esperit va fer; deu històries, en total. Semblant exposició i semblant anàlisi són destacables per la seva riquesa d'informació, per les

precisions que s'hi fan i per les referències sovintejades a produccions escenogràfiques, si més no, de la mateixa temàtica. I, així, ens parla sàviament dels entremesos del "Descendiment de l'Esperit Sant"— recordarem que el text de la davallada de la Colometa, del mateix assumpte, a Perpinyà era el del Credo, almenys majoritàriament—; del d'"Adam i Eva"; del "Martiri de Santa Caterina"; del del Judici final "; del de "La samaritana"— en un cert moment històric el tema fou associat a la Passió dramàtica—; del de "La croada contra el turc"— un motiu escènic i processional ben documentat a l'època de la seva formació, el 1457, i vinculat als coneguts cavalls cotoners—; del de "La circumcisió de Jesús"; del de "L'apaivament de la ira divina"; del del "Misteri de santa Margarida"; dels dels "Tres germans"; i del de "Sant Jordi"— el tema del qual admeté diverses escenificacions a l'edat mitjana i àdhuc al Renaixement. Menys ben documentat són els entremesos de la confraria de Sant Joan i, encara menys, la de Sant Francesc i la de la Verge Maria del Roser. Ramon Miró acaba el present capítol amb unes consideracions globals sobre els entremesos que subratllen i resumeixen allò que ha dit en les pàgines anteriors i que, en definitiva, justifiquen amb escreix la part central o la més notable i rica de tot el llibre.

Les conclusions, síntesi comprensiva dels vectors estudiats en el llibre, són clares i precises, fonamentades en una rigorosa prospecció documental i en unes anàlisis objectives. Una bibliografia força extensa i realment consultada amb fruit i competència clou aquesta primera part del llibre, erudita i

sòlida.

La segona part és destinada a la copiosa documentació, pràcticament o realment inèdita. Hi consten els documents consultats procedents dels llibres de consells i de comptabilitat i els de les confraries ceriverines que han fornït informació sobre la processó de Corpus a la població: la del Sant Esperit, la de Sant Joan, la de Sant Francesc i la de la nostra Senyora del Roser, ja indicades abans.

El recorregut de Ramon Miró d'un tema precís i específic al llarg d'una cronologia i en una situació espacial així mateix concreta, té la virtut d'aprofundir en el temps i en l'espai en una matèria coneguda pels especialistes i no tant pel públic en general, a qui també s'adreça l'autor, i que fou un fast estimat pels nostres avantpassats i una festa plena de color i moviment, molt significativa en el calendari litúrgic d'aleshores i ara reduïda a simple festivitat sense tant color, ni de molt, com en temps passat. La processó de Corpus tingué una vitalitat extraordinària i acaparà l'activitat de molta gent. La seva incidència en la història del teatre religiós ha estat notable i n'ha perfet una part del perfil. Són pàgines d'història sacra, d'història sacra, d'història del teatre i d'història dels costums, aquestes que Ramon Miró ens ofereix amb tanta dedicació i autoritat. Li ho agraïm i l'en felicitem.

JOSEP ROMEU FIGUERAS

CAMINAL, M.; CEBRIAN, C.; SALAT, M.T.; VINYES, R., *Joan Comorera, Un home clau en la política catalana (Cervera, 1894- Burgos, 1958)*. Presentació de Josep M. Solé Sabaté. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997; 80 p.

És un llibre-catàleg que inclou alguns documents gràfics de l'exposició itinerant que duu el mateix títol, a més d'una sèrie de textos escrits "ad hoc", fet que li dona entitat per si mateix com a llibre. L'obra inclou una breu presentació de Josep M. Solé i Sabaté, director del Museu d'Història de Catalunya i professor d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona. A continuació Miquel Caminal, professor de Ciència Política a la UB i coneixedor de la vida i activitat d'en Joan Comorera, tracta la biografia, el pensament polític i la concepció de revolució democràtica del personatge; M. Teresa Salat, professora d'Història a l'Institut d'Ensenyament Secundari "Antoni Torroja" de Cervera i comissària de l'exposició, és qui ens introdueix a la joventut de Comorera; Ricard Vinyes, professor d'Història Contemporània de la UB, comenta l'univers cultural del marxisme català; i Carme Cebrián, professora de l'Escola Superior de Ciències Socials de Barcelona i autora del llibre *Estimat PSUC*, ens parla del paper de Joan Comorera en el PSUC refundat el 1956. Per concloure l'obra es recullen impressions sobre el personatge de destacades personalitats com Josep M. Ainaud de Lasarte, Teresa Pàmies, Jordi Pujol, Joan Raventós i Rafael Ribó, entre altres. El llibre ha estat publicat per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, amb el suport del Museu d'Història de Catalunya, la Diputació de Barcelona, la Paeria de Cervera i el Centre Municipal de Cultu-

ra, com a col·laboradors més immediats, però tenint en compte que hi ha el suport d'altres moltes institucions.

L'obra no és tan sols la biografia d'aquest polític cerverí, sinó que també és un repàs històric a l'època en què va viure, a l'univers cultural d'aquesta, i a la història del PSUC, el partit que fundà. A més dels textos, el llibre inclou una sèrie de documents gràfics, des de fotografies a diversos documents manuscrits, com la resolució de l'expulsió de Joan Comorera del PSUC, passant per un escrit de la seva dona, Rosa Santacana, explicant com és en Joan Comorera. Per tant a l'obra es reflecteix la vessant més íntima del personatge (vida familiar, poemes que escriu, entre altres), però també hi ha una acurada reflexió sobre el pensament i l'evolució ideològica de Joan Comorera, a més a més de la seva participació en política.

"Esta mortal indiferencia en Cervera, es un borrón bochornoso que es preciso pulverizar... Qué es un pueblecillo, un mísero pueblecillo de vida apagada y monótona y estéril en emociones..." (pàg. 13). Així és com en Joan Comorera veu la Cervera del seu temps. Allí passa la seva infantesa fins als vint anys, fins que es trasllada a Barcelona. A Cervera se sent ofegat i desitja anar a ciutat per intentar dur a terme les inquietuds que porta dins seu. Amb els estudis de Magisteri acabats, comença a treballar com a periodista fins que es dedica íntegrament a la política. Comorera gaudeix d'un tarannà tan actiu que el duu sempre a ser un dels protagonistes en tots els àmbits en què participa. Inclús a l'obra es parla del seu èxit amb les dones. Aquesta activitat constant el duu el 1913 a fundar a Cervera la revista *Escuela*, que es converteix en la tribuna per debatre i exposar els seus punts de vista.

Joan Comorera té una concepció didàctica de la política, condiona el mi-

l·lorament de la societat a una educació en la llibertat i la responsabilitat. El seu ideari reformista el duu a defensar la necessitat d'ensenyar a la joventut per tal de millorar la societat, i el mateix proposa amb la dona. El que planteja és canviar l'entorn més immediat per assolir la conscienciació responsable del poble. Però Comorera no és un teòric, fonamentalment és un pràctic de la política. Els seus plantejaments entorn a l'educació de la població intenta materialitzar-los quan es planteja fundar a Cervera una escola laica subvencionada pels elements progressistes, per tal de fer front a la influència eclesiàstica en l'ensenyament del moment. Si anteriorment s'ha pogut copsar la visió que té de Cervera, negativa i crítica, amb aquesta el que intenta és explicitar els dèficits i mancances. No és una crítica estèril, sinó que pretén ser mobilitzadora, donar lloc a l'acció.

La seva trajectòria ideològica va des del republicanisme al comunisme, passant pel socialisme. Però en aquesta evolució que alguns han qualificat de contradictòria hi ha una idea lineal constant que s'identifica amb la revolució democràtica i amb el seu protagonisme col·lectiu: la classe obrera. Joan Comorera participa de l'ideal republicà fruit d'una profunda ètica que es manifesta en una elevada vitalitat per enfrontar-se als obstacles i valors tradicionalistes que impedeixen la modernització i democratització del país. El seu pas al socialisme i comunisme és degut a la seva capacitat d'inferir els fenòmens polítics als elements nous que originen els canvis en els plantejaments teòrics, i sobretot en les pràctiques polítiques que cal adoptar. Es fa socialista, i més tard es farà comunista, per la pròpia comprensió dels esdeveniments polítics. Bàsicament, estarà influït pel fracàs del republicanisme, i la desconfiança originada per aquest.

Joan Comorera s'inicia a la política com a militant del republicanisme reformista a Cervera. El 1914 quan es trasllada a Barcelona s'incorpora als cercles republicans catalans: Bloc Republicà Autonomista i després al Partit Republicà Català, el 1917. Quan torna del seu primer exili a Buenos Aires, l'any 1932, s'incorpora als òrgans de direcció de la Unió Socialista de Catalunya. D'aquest partit més tard en serà secretari general, i el 1932 serà escollit diputat a les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. El 1934 formarà part del primer govern Companys (amb qui manté una estreta relació política i personal), com a Conseller d'Economia i Agricultura. El seu inconformisme i l'esperit de lideratge, però, faran que fundi el PSUC el 23 de juliol del 1936.

Durant la Guerra Civil, Comorera adquireix protagonisme com a defensor del principi "guanyar la guerra per damunt de tot", a diferència de les posicions revolucionàries del POUM, FAI-CNT. L'exili franquista el duu a Mèxic, després de passar un temps a Moscou, on resideix fins el 1945. La seva intransigència però, el durà a ser rebutjat pel seu propi partit l'any 1949. Posteriorment, degut al seu elevat activisme torna de l'exili, el 29 de gener del 1951, fet que ocasionarà la delació, detenció el 9 de juny del 1954, i la posterior condemna. Greument malalt, mor al penal de Burgos el 7 de maig del 1958.

La història l'acostumen a explicar els guanyadors, i Joan Comorera és un vençut entre els vençuts. Per això sovint era i és un gran desconegut de la població en general, però també del partit que funda, el PSUC, i del que fou secretari general; com també ho pot ser dels ceriverins. Aquesta obra, agradable de llegir, atenedora i no molt extensa, permet paliar aquest dèficit. Ens fa una fotografia precisa del personatge, el seu

entorn familiar i el seu temps. Aquesta es completa al final amb breus opinions de personatges procedents d'un ampli ventall polític, de diferents àmbits, i amb connexions diverses amb el personatge. Això fa possible que el lector acabí construint-se la seva pròpia visió d'en Joan Comorera; com a persona, polític activista, reformador i pragmàtic, un cerverí destacat en la primera meitat del segle XX.

Mª MERCÈ CORNUDELLA LAMARCA

DIVERSOS AUTORS, *Festa de Sant Magí. Cervera, 1996*. (Quaderns Barri de Sant Magí, núm. 6), Cervera. Associació d'Amics de Sant Magí, 1996. 120 p.

DIVERSOS AUTORS, *Festa de Sant Magí. Cervera, 1997*. (Quaderns Barri de Sant Magí, núm. 7), Cervera. Associació d'Amics de Sant Magí, 1997. 120 p.

Els quaderns que l'Associació d'Amics de Sant Magí publica amb motiu de la festa del sant el mes d'agost, han entrat a formar part, per mèrits propis, de la bibliografia certerina. Allò que l'any 1991 va néixer com un pamflet de festa major, avui ha adquirit, merescudament, rang de quadern i de llibre. I això no només pel nombre de pàgines, que ha anat de la vintena fins a les cent vint, sinó també, sobretot, pel seu contingut. Decididament aquests quaderns s'han convertit en un producte atípic: mantenen un gruix important d'anuncis publicitaris que serveixen per finançar una publicació que és distribuïda gratuïtament entre la població, però al mateix temps s'ha optat per incloure-hi substància, perquè als quaderns hi ha pàgines per llegir amb coses interessants per ser

llegides. En aquests darrers números s'ha estabilitzat la fórmula de vuitanta pàgines de text per quaranta d'anunciant, la relació dels quals compta amb el seu propi sumari o índex. A banda d'això, els quaderns presenten una acurada edició, a càrrec d'Impremta Minerva, en format quart (de l'edició de 1996 se'n va fer un tiratge amb lloç), i amb coberta a una tinta de Jordi Sàrries recollint el motiu del cartell commemoratiu del corresponent any. Cada quadern té el que diríem unes seccions fixes —les salutacions de rigor de les autoritats; la memòria de l'associació de l'any anterior meticulosament confeccionada per Josep Mas; els pregons i els textos dels "magineis" de la darrera celebració (el de Jaume Magre, el 1996, i el de Ramon Font Bové, l'any següent)— que acompanyen la resta de col·laboracions, unes encomanades i d'altres espontànies, de molt diferent gènere: hi trobem creació literària; història oral; records, memòries i vivències; comentaris sobre fets diversos relacionats amb la festa; entrevistes amb personatges vinculats al barri; cròniques de la vida certerina de la postguerra, i força coses més.

Si aquí donem notícia dels quaderns del barri de Sant Magí no és pel seu caràcter local, sinó perquè en ells hi podem trobar fragments d'una branca de la història que difícilment poden ser localitzats en d'altres seus. La història, que, recordem-ho, consisteix a comprendre (amb totes les preguntes que això implica) com han viscut en el passat els homes en societat, és coixa sense aquesta mena de testimonis. L'historiador recrea el paisatge del període històric que ha escollit a partir dels testimonis que s'han conservat d'un moment determinat. No és només que els historiadors puguem llegir i interpretar de diferents maneres el passat; no és només que cada generació necessiti reescriure el seu passat; el que passa, a més a més, és que no tot el

passat té els mateixos conductes d'expressió. De vegades allò més difícil d'historiar del passat és la vida quotidiana. No sempre resulta fàcil comprendre en el més íntim, en el més familiar i personal, com vivia la gent abans de nosaltres. Aquesta freqüència d'ona sovint no pot ser recollida en els grans manuals, en les grans històries nacionals i en la història acadèmica; per manca de voluntat historiogràfica o per manca de testimonis idonis. Aquesta és, doncs, la virtut de publicacions com els *Quaderns Barri de Sant Magí*, les *Històries de Cervera* i d'altres publicacions d'aquesta mena: en alguns casos ens ajuden a comprendre millor aquesta societat que lentament està desapareixent i que s'endú, amb ella, testimonis irrepetibles. Es tracta de salvar illes de memòria col·lectiva que corren el risc de desaparèixer al fons de l'occà per sempre més.

En la línia que acabem d'indicar, doncs, assenyalem alguns dels articles que componen aquests dos volums. En el primer dels ressenyats hi trobem els *Records*, d'Antonio Boquet; *Els inventors de renoms*, de Ramon Falip; *A Sant Magí sota els estels*, d'Isidor Cònsul (que ara podem retrobar feliçment a *Cinc estacions. Un dietari*, Edicions La Magrana, Barcelona, 1998, pàg. 27-32); *Les coves de Sant Magí*, de Ramon Turull; *D'un molí que va arribar a ser castell de moros*, de Santiago Serrano; *Una font dedicada a Sant Magí*, de Josep Vilaret; *Converses sobre Sant Magí*, de Carme Pollina; *La verema*, de Miquel Pont, i *Una finestra oberta al passat*, de M. Teresa Salat. Del volum de 1997 tenen valor històric, des de la nostra òptica: *Records*, d'Antonio Boquet; *Un homenot de Sant Magí: record i homenatge a Xavier Porredon*, de Romi Porredon i Isidor Cònsul; *Vicente García Sánchez*, de Ramon Turull; *La petjada de l'endimoniat*, de Santiago

Serrano; *Sant Magí lluny. Records. Ahir i avui*, de Joan Salat; *Nova informació sobre l'advocació cerverina de Sant Magí*, de Josep M. Llobet; *Ramon Turull, Maginet de l'any 1996*, de Carme Pollina; *La sembra*, de Miquel Pont, i *Una reflexió sobre l'escrit d'en Miquel*, de M. Teresa Salat.

Tots els articles són breus, entre una i quatre pàgines, i, com es veu, la majoria tracta algun aspecte de la festa i de l'advocació de Sant Magí a Cervera. Els quaderns, però, i això és interessant, s'estan obrint a una temàtica més ampla: el món rural a la Segarra, el treball del camp, aquella societat que era i que ja gairebé no és. Des d'aquestes pàgines encoratgem els promotors dels quaderns, els amics de Sant Magí, a seguir en aquesta línia i a consolidar-la si s'escau. No dubtem que demà els *Quaderns Barri de Sant Magí* serviran, des d'alguna biblioteca pública o des del racó d'una prestatgeria particular, des de no sabem on –perquè la vida dels llibres és absolutament imprevisible–, per a comprendre com era aquest racó de món que és Cervera i la Segarra a les acaballes del segle XX.

MAX TURULL RUBINAT